

תכנית מס' רנ/11/ג

שם התכנית: גן לאומי - מגדל צדק

חוק התכנון והבניה, התשכ"ה - 1965

משרד הפנים - מחוז המרכז

הוועדה המחוזית החליטה ביום:

30.1.08

~~נספח שימור לגן לאומי מגדל צדק~~

משרד הפנים

מחוז מרכז

נספח מספר 4

18. 10. 2013

נספח מחייב -

התכנית לא נקבעה טעונה אישור-השר

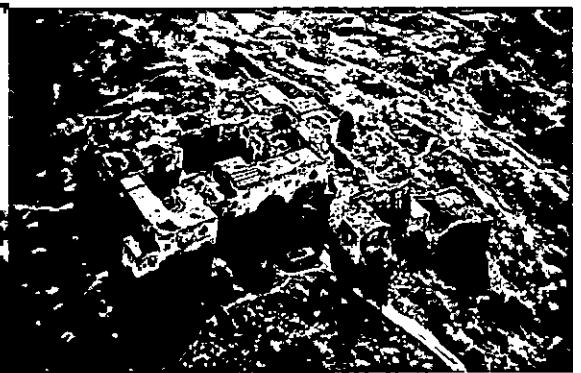
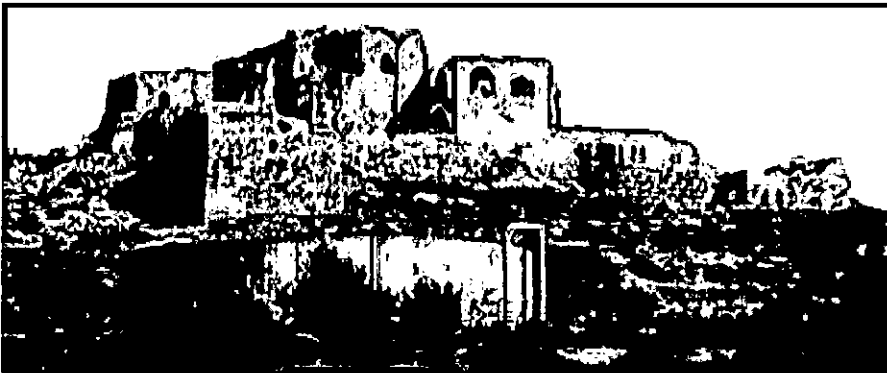
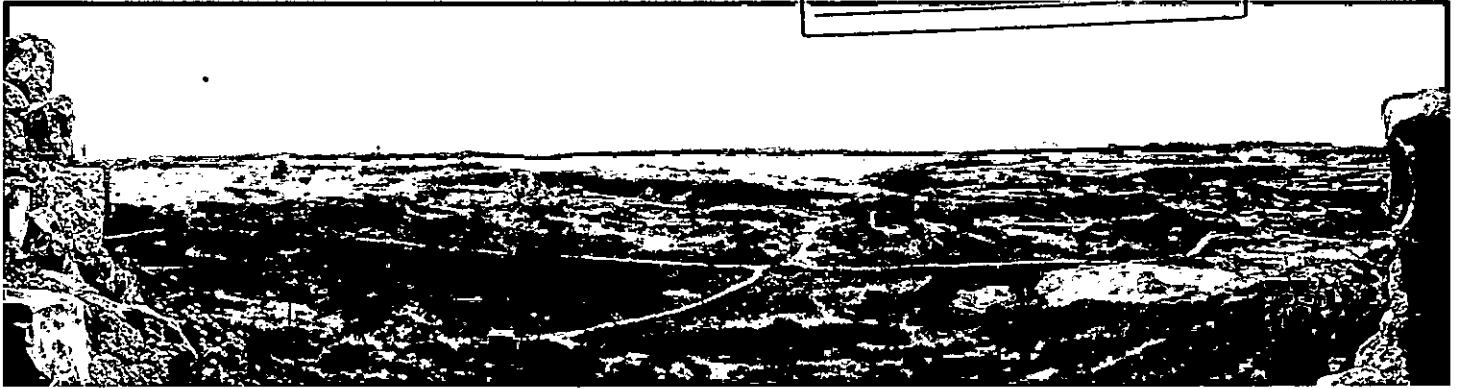
התכנית נקבעה טעונה אישור-השר

19. 11. 2013

יו"ר הוועדה המחוזית

תאריך

נתקבל
תיק מס'

חוק התכנון והבניה תשכ"ה-1965
 הועדה המקומית לתכנון ולבניה ראש העין
 תכנית מתאר מס' 21 מ' א
 נושבה מס' 2009000 מיום 19.1.09
 הוחלט להמליץ בפני הוועדה המחוזית
 אריה גלברג
 עיריית ראש העין

אריה רחמימוב
 אריה רחמימוב
 אדריכלים ומתכנני ערים בע"מ
 10.10.13

13/10/13
 עיריית ראש העין

עורכים:
 זאב מרגלית
 ד"ר יריב מליחי

ורני לוי
 09/13

א/ב ניליג
 N.S.
 30.9.13

נספח שימור לגן לאומי מגדל צדק

נספח השימור לגן הלאומי מגדל צדק יעסוק בשלושה תחומים עיקריים:
שימור מורשת, שימור נוף, שמירת טבע.

1. שימור המורשת

אזור מגדל צדק הווה לאורך הדורות מעבר הכרחי על דרך הים שהובילה ממצרים לכוון סוריה. האזור ביחד עם אפק ומבצר אנטיפטרוס הסמוך לו חלשו על "מעבר אפק", מעבר יבשתי צר בין מעיינות הירקון לבין שולי ההר. המקום שימש בכל השנים אתר אסטרטגי לשליטה על האזור והיה מיושב בתקופות שונות:

1. בתקופה הרומית - מתוך כתביו של יוספיוס פלאביוס, מוזכר: "וצסטיוס גאלוס חיבר את כל צבאותיו ועלה להלחם על אנטיפטרוס ובשמעו כי במגדל אחד, הנקרא אפק, התלקטו היהודים בחיל גדול שלח צבא שמה להלחם"
2. בתקופה הצלבנית - במאה ה 12 חזרה המצודה לגדולה ודבק בה הכינוי מיראבל שפירושו "פלא היופי".
3. בשנת 1187 כבש אותה אל - עדאל, אחיו של צאלח א דין.
4. במאה ה 13 חזרה המצודה לידיים צלבניות וזכתה להיות מרכז, סניורה, עצמאית לניהול הכפרים באזור בהם: מלבס, רנתיה, לובן, רנתיסי.
5. בשנת 1265 כבש את המקום ביברס הממלוכי ובנה אותה מחדש. סמוך למצודה התחזק כפר בשם מג'דל יאבה - מגדלה של יפו, משום שמהמקום נראתה יפו היטב.
6. בתקופה העותומנית - שכבשו את ארץ ישראל בשנת 1516 נמסרו הכפר והמצודה למקורבים לשלטון שישבו בשכם והשתייכו למשפחת טוקן.
7. במאה ה 19 העבירה המשפחה בשכם את האזור לחסותו של שיח' ג'מאעיני צאדק, בן הכפר ג'מאעין שבשומרון. השיח' שהיה שודד דרכים שיפץ את המצודה והשתמש בה כמרכז שלטונו ולצורכי גבית מס מעוברי אורח, המצודה כונתה מג'דל צאדק. רוב השרידים שאנו רואים היום הינם מתקופה זו.
8. מחצבות הסיד של מגדל צדק הן סיפור מרתק בפני עצמו ונקשרות לכפרים הערביים, ליישוב היהודי, לסיפורו של "כפר החוצבים" ולתשתית הבנייה של העיר העברית הראשונה - תל אביב.
9. במלחמת השחרור - ניכש האזור במבצע 'בתק' הכפר נהרס ושמו של האתר עוברת וניקרא מאז - מגדל צדק.
10. המצודה נמצאת היום בליבו של גן לאומי מגדל צדק, בשטח גבוה הצופה ונצפה לכל הסביבה ומהווה נקודת ציון וסמל ברור מאוד לאזור כולו.

שרידי המבנה הקיימים היום הם בעיקר משתי תקופות עיקריות:

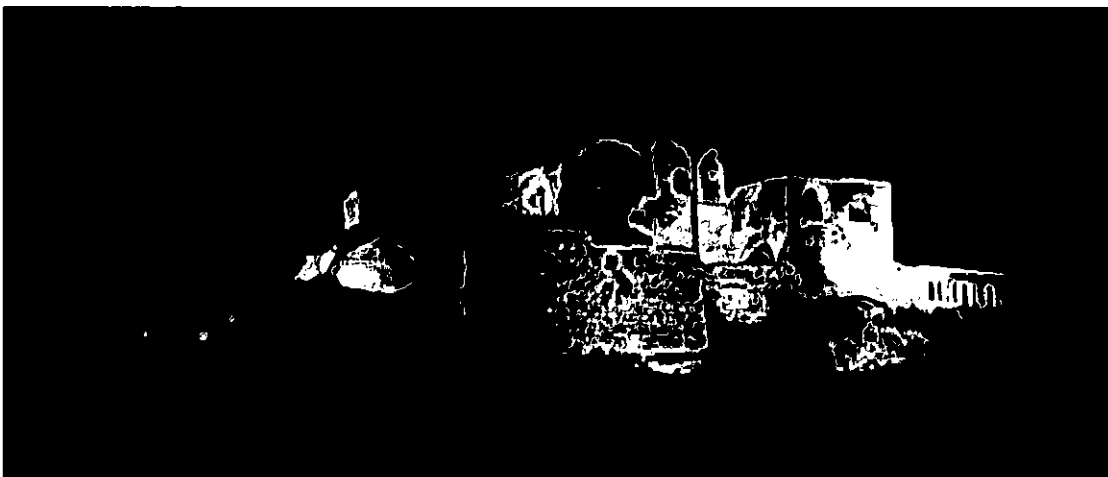
א. גרעין המצודה הצלבני.

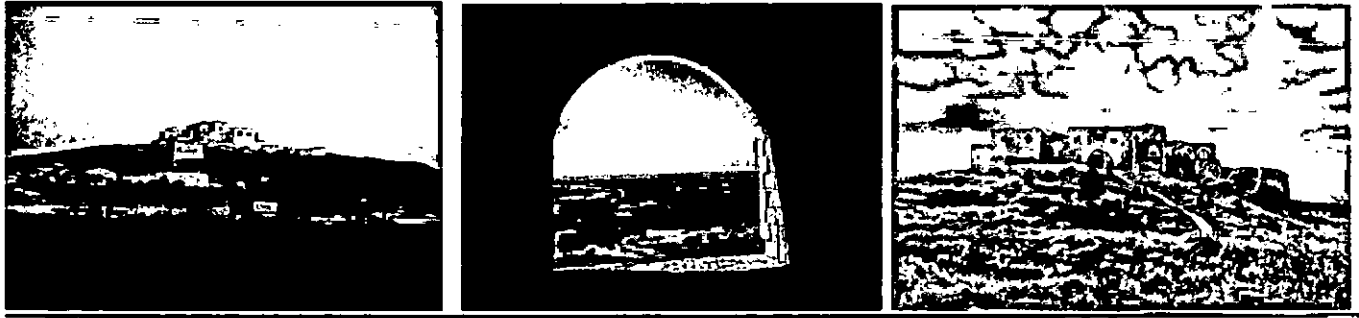
ב. הטירה מהמאה ה-19.

המבנה הצלבני בנוי בתכנית מלבנית, יחסית פשוטה ועוד חלק מבנה נפרד בפניה הצפון מערבית, יתכן שהוא שריד לביצור נוסף שהקיף את גרעין המבצר. להבנה מעמיקה יותר של תכנית זו דרושה חפירה ארכיאולוגית. רוב השרידים הקיימים היום הם הטירה מהמאה ה-19 שנבנתה בצמוד ועל בסיסו של המבנה הצלבני. הכניסה לטירה הייתה ממזרח וגם מצפון. בצורה כללית החדרים היו בנויים סביב חצר פנימית גדולה בחמישה מכלולים (דירות) שלכל אחד מהם חצר פנימית קטנה משלו וחדרים בגדלים שונים המסודרים סביבה. הקומות התחתונות הם חללים גדולים יותר ששימשו כפי הנראה לאחסון ולבעלי חיים

עקרונות השימור של המבנה וסביבתו:

- א. כל תכנון במבנה ובסביבתו ייעשה לאחר תיעוד מפורט ממקורות שונים: ארכיונים, תכניות, צילומים, מדידות, תיעוד השרידים הקיימים בשטח, תיעוד פרטי בנין, מחקר השוואתי ועוד.
- ב. תהליך התכנון ילווה במחקר ארכיאולוגי. יערכו בדיקות של השרידים הארכיאולוגיים וההיסטוריים להבנת מעמיקה ככל שניתן של המערכת השלמה. בכל מקרה הפתרונות התכנוניים יישמרו ככל שניתן את האופציה למחקר עתידי.
- ג. תשמר הנאמנות המרבית למקור. במקרה של תוספות ושינויים הפתרונות הפיסיים יתאימו ויתייחסו לתיעוד ההיסטורי.
- ד. יעשה מאמץ לשמירה על מכלולים מקוריים: החזיתות החיצוניות, הכניסה המקורית, החצר הפנימית, מערכת הקשתות והקמרונות, חדר השייך, עיצוב הפנים המקורי של החדרים, הצבעים ועוד.
- ה. המתחם יישמר טוב יותר באמצעות "הכנסת חיים". השימושים השונים יכללו פעילויות תרבות, אומנות, מסחר, מזון, התכנסויות, ואירועים שונים. החללים הארכיאולוגיים היסטוריים יוסבו לשימושים מודרניים על פי הפרוגרמה תוך שמירה על הקשר עם "סיפור האתר" לאורך התקופות.
- ו. התשתיות והתוספות המודרניות הנחוצות ייעשו תוך התחשבות מכסימלית במכלול ההיסטורי. המתכננים יוכלו לתת פרשנויות שונות להבדל שבין האלמנטים המקוריים, לבין התשתיות והתוספות המודרניות, בתנאי שיעמדו בכללי האתיקה שבתחום השימור והשחזור.
- ז. יעשה שימוש בחומרי שימור נאמנים למקור: אבן, מתכת, עץ, זכוכית, חומרי מליטה על בסיס סיד, וכו'.
- ח. תיעשה הפרדה בצורת השימור והדגשת שתי התקופות המרכזיות: השרידים הצלבניים והטירה מהמאה ה-19.
- ט. תינתן התייחסות ל"זירת הסיפור" תוך שמירה על הקשרים ההיסטוריים שבין המבנה וסביבתו לדוגמא: דרך הים, השליטה האסטרטגית של המבנה על האזור, שמירה על קו הרקיע, הממצאים הארכיאולוגיים וההיסטוריים מתקופות שונות סביב המבצר, הבוסתנים והחקלאות הקדומה, כפר החוצבים, משרפות הסיד, ועוד.
- י. חיזוק הקשר והזיקה שבין הקהילות הקרובות לאתר תוך גילוי פתיחות לתרבותיות שונות ולהיבטים מגוונים בשימור המורשת של המקום.

שימור הנוף בגן הלאומי מגדל צדק מורכב מאוד מכיוון שחלקו הגדול של השטח מופר באופן קשה ביותר עקב תהליכים שונים שפגעו בו במשך עשרות שנים. תכנון הנוף יעסוק בכמה נושאים עיקריים:

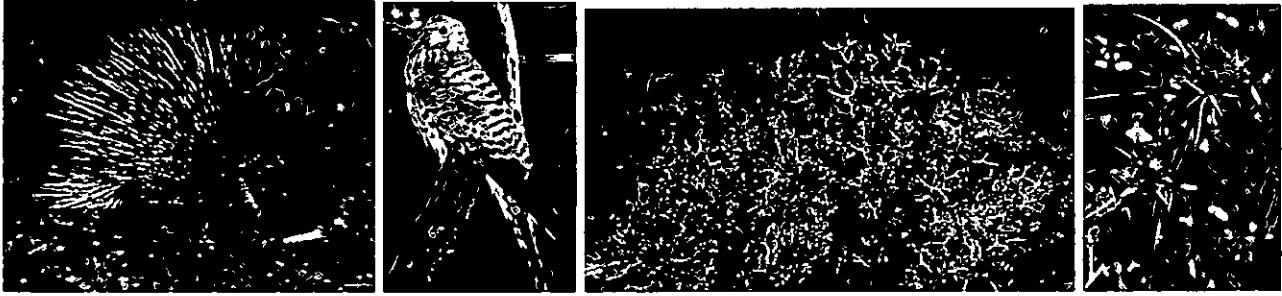
- א. פינוי כמויות הפסולת שבשטח וניסיון להגיע למפלסי הקרקע המקוריים.
- ב. שיקום המחצבות.
- ג. הסתרת מפגעים.
- ד. עיצוב מחדש של "נוף התרבות" (cultural landscape), באמצעות פיתוח נופי, נטיעות של צמחייה מקומית, הכשרת שטחי חקלאות מסורתית, בוסתנים, מסלולי טיול, נופש בחיק הטבע.
- ה. תינתן התייחסות לנראות של המבצר כמבנה היסטורי דומיננטי, יחידי, בראש הגבעה, השולט על סביבתו.

תכנון הנוף של האזור יתמודד עם מתן פתרונות נופיים שיעצבו מחדש את הסביבה המופרת הקיימת היום, תוך לימוד מעמיק והתייחסות אל הנוף המקורי באזור לאורך ההיסטוריה, הטופוגרפיה, הקרקע, המסלע, המים, הצמחייה הטבעית, האקלים, ועוד.

תינתן התייחסות מיוחדת ועדיפות גבוהה ביותר לשטחים המיועדים לשימור הנוף הטבעי, בעיקר בשטחים המזרחיים. קיימת חשיבות רבה מאוד לשמירה על המשכיותם של השטחים הטבעיים לרצף של נוף טבעי ושטחים פתוחים מעבר לגבולות הגן הלאומי מגדל צדק.

לאור האמור לעיל ניתן לחלק באופן כללי מאוד את שטח הגן הלאומי לארבעה מכלולי נוף עיקריים כשהמוקד המרכזי שלהם הוא המבצר בראש הגבעה:

- א. המתחם הצפוני : מדרון הצופה אל המבצר מאזור קבר השייך בעל איכויות נוף טבע ומורשת מיוחדות ואזור ליצירת הקשר הפיסי עם העיר ראש העין.
- ב. המתחם המערבי : שטח לטיפוח נופי בסגנון חקלאות קדומה, טרסות אבן, בוסתנים, שבילים, מערכות מים, ונופש לציבור בחיק הטבע. שטח זה ישמור על קווי המבט לנוף הנשקף לכל אזור גוש דן ומישור החוף.
- ג. המתחם הדרומי : שטחי המחצבות שישוקמו בשיתוף הקרן לשיקום מחצבות. אחת המחצבות תשמש כפי הנראה לתיאטרון טבעי, פתוח, להופעות ואירועים. שאר המחצבות ישוקמו בהתאם לשימושים השונים.
- ד. המתחם המזרחי : אזור לשימור הנוף הטבעי עם רצף לכיוון נחל שילה והגבעות המזרחיות. ציר משרפות הסיד יתאר את הסיפור ההיסטורי של הפקת הסיד כולל שיקום ושימור הנוף הצמוד לו.

גן לאומי מגדל צדק ממוקם במפגש בין שלושה אזורים גיאוגרפיים: השומרון, שפלת יהודה ומישור החוף. רכס הגבעות המלווה את איזור המגע בין השומרון ומישור החוף הוא יחידת נוף, המהווה מדרגה לפני התרוממותו של קמר השומרון המכונה "הדום השומרון". מחשופי הסלע העיקריים בגן הם של גיר מתקופת הטורון מתצורת בענה, המשתייכת לחבורת יהודה, סלע הנפוץ ברוב חלקי השומרון. בדרומו של הגן הלאומי עובר נחל שילה המשותף לאגן נחל ירקון. זהו נחל אכזב, המוליך זרימות שיטפוניות במהלך אירועי גשם של מעל ל - 25 מ"מ ביום, עם זאת הוא זורם בזרימה תת-חלוקית במהלך חדשי החורף הגשומים ואף תורם למערך הנביעות של איזור ראש העין. אין מעיינות בתחום הגן.

חברת הצומח בסביבות הגן הלאומי משתייכת בעיקרה לקבוצת הצומח היס-תיכוני. עם זאת ניכרת בה השפעת אלמנטים אביוטיים. נוכחותו המתמשכת של האדם היא אחד הגורמים החשובים בעיצוב נוף הצומח בגן. איזור הגן ושמורת נחל שילה הממוקמת מזרחית אליו, היו בעבר מרחב של חוות חקלאיות פזורות (מזרעות), שתמכו בתוצרתן את מגדל צדק ותל אפק. חוות אלה השאירו את חותמן בשטח ויצרו נישות אקולוגיות:

1. טרסות חקלאיות נטושות, בהן מתפתחים מיני מטפסים כפרסיון גדול וזלזלת הקנוקנות,
2. חלקות מעובדות, בהן מתפתחים מינים כקורטם דק או סירה קוצנית,
3. בורות סיד בהם מופיע סמר חד,
4. בשרידי החורבות עצמן שולטים מינים רודרליים כחרדל לבן, סרפד הכדורים, ברקן סורי וגדילן מצוי. עדייות נוספות לחקלאות עתיקה הם מיני עצים המזוהים עם נוכחות אדם כמו דקל התמר ופיקוס התאנה. בכל שטח הגן ניכרת השפעה מתמשכת של רעייה בעבר ודיכוי חריף של מינים נאכלים (אוג קוצני, אשחר ארץ-ישראלי, בר-זית בינוני) ובעידוד מינים עמידים לרעייה (סירה קוצנית, קפודן מצוי).

למרות מיקומו בגבול שטחים עירוניים נרחבים, בגן לאומי מגדל צדק מגוון גדול של בעלי חיים הנובע מהרצף הנרחב הקיים בינו לבין שמורת נחל שילה שממזרח. אזור נחל שילה מקיים למעשה מערכת אקולוגית כמעט שלמה והמרחב הפתוח מאפשר קיום פרודור מעבר אל שטח הגן הלאומי מגדל צדק שלמעשה מגדיל את תחומי המחיה בעיקר של היונקים הגדולים צבוע מפוספס, צבי ארץ ישראלי והדורסים הנפוצים להם מהווה הגן שטחי ציד כגון, עקב חורף ובז מצוי. בנוסף לדורסים ויונקים אלו נצפו עוד עשרות מיני חיות בר.

בעבר היו במערב השומרון עשרות בריכות חורף, בעיקר בריכות סלע כגון צרטא וברקת, ואילו כיום קיימות אחדות. בשמורת נחל שילה ואף בגבולו המערבי של הגן הלאומי, בין בתיה של ראש העין, קיימות מספר בריכות חורף המאוכלסות בדי חיים שונים כגון קרפדה ירוקה, אילנית מצויה, צפרדע הנחלים. בעלי חיים

נוספים הם סרטנים ירודים הזימרגליים כמו תריסן וסרטן הבוע אשר ביצי הקימא שלהם שכנו כל הקיץ בקרקעית הבריכה החרבה, וכן חרקי מים כגון השפירית והחיפושית השחיינית.

עקרונות שמירת הטבע בגן

כחלק ממרחב השטח הפתוח המתחיל בשמורת נחל שילה ממזרח ומסתיים בפאתי העיר ראש העין מהווה הגן הלאומי מגדל צדק רצועה פתוחה בין העיור והשימור. ככזה ראוי כי מחד ייצג הגן הלאומי מאפייני שימור על מנת לאפשר למבקרים טעימה ממגוון החי והצומח של שמורת נחל שילה ומאידך ישמש רצועת חיץ למערכת אקולוגית של נחל שילה. במקביל יכול הגן הלאומי לשמש מקלט למיני צומח נדירים המופיעים בשמורת נחל שילה כגון מרווה מנוצה ואספסת החילזון ואתר לבריכת חורף לשימור מיני הסרטנים הייחודיים כגון תריסן מגושם ותריסן הקשקש.

ככלל: שימוש יעשה רק בצמחייה מקומית האופיינית לאזור, ללא שימוש בצמחייה זרה ו/או פולשנית, ונדרשת הגבלת נטיעות העצים עקב אופיו הפתוח של האזור.

המתחם המערבי - למרגלות המבנה המרכזי ייצג צמחייה אופיינית לחקלאות הטראסות העתיקה הכוללת עצי בוסתן כגון תאנה דקל וזית. כמו כן ראוי המקום להכיל בריכת חורף גדולה.

המתחם הצפוני - שימוש בצומח טבעי האופייני לאזור תוך תגבור בפרחי בר חד שנתיים וגיאופיטים לקבלת עושר פריחה. כמו כן מקום להשבת מיני צומח נדיר.

המתחם הדרומי - בקרבתו של נחל שילה מומלץ ליצור קשר עם הנחל ולהשתמש בצמחייה האופיינית המלווה את הנחל מחלקו המזרחי בואכה הגן. ניתן אף לאתר מקום לבריכת חורף עם תשתית סלע תוך שינויי ניקוז קלים.

המתחם המזרחי - השטח המהווה בעצם את הסף של שמורת נחל שילה. ראוי כי שטח זה יהווה בתה עשבונית נמוכה לצד שיחי סירה קוצנית וזקנן שעיר על מנת ליצור רצף אקולוגי אמיתי עם שמורת שילה.

